

**ՖՈՒՐԱԺԱՅԻՆ ՀԱՅԱՀԱՏԻԿԻ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ ՀՀ ՊԱՐԵՆԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ***

**ՎԱՐԴԱՆ ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ, ԴԱՎԻԹ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ,
ԱԼՎԱՐԴ ՄՍՏԻՆՅԱՆ, ԱԲՐԱՀԱՄ ՂՈՒԿԱՍՅԱՆ**

Հացահատիկի արտադրությունը ռազմավարական նշանակություն ունի ՀՀ պարենային և ազգային անվտանգության ապահովման տեսանկյունից, ուստի դրա արտադրության հիմնախնդիրները միշտ էլ եղել են պետության ուշադրության կենտրոնում:

Հողվածում վերլուծվել են ՀՀ գյուղատնտեսական համախառն արտադրանքի ավելի քան 50%-ն ապահովող ճյուղի՝ անասնաբուծության զարգացման միտումները 2005-2021 թթ., կերարտադրության վիճակը, կերի ռացիոնում համակցված կերի գերակշռության և հատիկատար կողմնորոշմամբ անասնաբուծության վարման համակարգի ձևավորման հիմնահարցերը:

Գյուղատնտեսության առջև ծառայել է երկու կարևորագույն խնդիր՝ ընդլայնել պարենային և ֆուրաժային հատիկի սեփական արտադրությունը: Այս երկուսից առաջնությունը պետք է տրվի պարենային հացահատիկին, որի ընդհանուր պահանջարկի միայն 10%-ն է օգտագործվում ըստ նշանակության: Սակայն չպետք է անտեսել նաև ֆուրաժային հացահատիկի արտադրության ընդլայնման անհրաժեշտությունը, քանի որ վերջինս անասնաբուծական մթերքների արտադրության կարևոր գործոնն է:

Հողվածում առաջարկվել է վերանայել ագրարային քաղաքականության դրույթները և մշակել գործիքակազմ, որոնց միջոցով հնարավոր կլինի խթանել հացահատիկի արտադրությունը: Մասնավորապես, առաջարկվել է գյուղացիական տնտեսությունների համար սահմանել հացահատիկի պարտադիր պետական պատվեր, ինչպես նաև վերանայել ուղղակի սուբսիդավորման կառուցակարգերը, արտադրողներին պաշտպանել գնային տատանումներից և ապահովել նրանց կայուն եկամուտները:

Բանալի բառեր – *անասնաբուծություն, կերապահովվածություն, ֆուրաժային և պարենային հացահատիկ, ագրարային քաղաքականություն, հացահատիկի արտադրության խթանում, հացահատիկի հանձնախումբ, չափաքանակ*

Պատմական բոլոր ժամանակաշրջաններում գյուղատնտեսական մթերքների արտադրությունը եղել է ամենահրատապ և կենսական

* Հետազոտությունը կատարվել է Հիմնարար հետազոտությունների ռուսական հիմնադրամի և ՀՀ ԿԳՄՄՆ գիտության կոմիտեի ֆինանսական աջակցությամբ № 20-510-05020\20 (№ 20RF-054) գիտական նախագծի շրջանակներում

հիմնախնդիրներից մեկը: Ցանկացած երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման մակարդակը բնութագրվում է պարենամթերքով բնակչության ապահովվածության ցուցանիշով: Այս առումով առանձնահատուկ նշանակություն ունի հացահատիկը՝ որպես սոցիալական և ռազմավարական նշանակության մթերք: Բազմաթիվ հեղինակներ տարբեր ժամանակներում անդրադարձել են հացահատիկի արտադրության հիմնախնդիրներին, պարենային անվտանգության համատեքստում դրա նշանակությանը, հացահատիկի շուկայի զարգացման միտումներին, առանձնահատկություններին և դրա կայունացման ուղիներին: Ուսումնասիրություններից դուրս չեն մնացել նաև ֆուրաժային հացահատիկի արտադրության հիմնախնդիրների բացահայտումը, ազդեցությունը անասնաբուծության ճյուղի վրա, ֆուրաժային հատիկի շուկայի պետական կարգավորման անհրաժեշտությունը:

Հացահատիկի արտադրության և իրացման արդյունավետության տեսական և մեթոդաբանական ասպեկտները արտացոլված են *Ս. Բ. Ալտուխովի*¹, *Օ. Վ. Միդորենկոյի*² աշխատություններում, որտեղ բազմակողմանիորեն լուսաբանվել են պարենային հացահատիկի արտադրության և իրացման տնտեսական արդյունավետության բարձրացման ուղիները, վերլուծվել են հացահատիկի շուկայի պետական կարգավորման կառուցակարգերն ու գործիքակազմը, առաջարկվել է համալիր մոտեցում հացահատիկի արտադրության, պահպանման, վերամշակման ու իրացման բոլոր փուլերում: Հացահատիկի արտադրության ծավալների և վճարունակ պահանջարկի համապատասխանության, հացահատիկի շուկայում արդյունավետ ապրանքաշարժի ապահովման գործում նրանք կարևորել են հացահատիկի արտադրության տեղաբաշխման և մասնագիտացման սխեմաների մշակումն ու ներդրումը³: Սակայն հացահատիկի՝ ֆուրաժային նպատակով օգտագործման արդյունավետության հարցերը չեն դիտարկվել:

COVID-19 համավարակի պատճառով համաշխարհային տնտեսության անկման համատեքստում առանձնահատուկ կարևորվում է պարենային անվտանգության և ազրոպարենային շուկաների կայունության ապահովումը: Այդ հիմնախնդիրների լուծման նպատակով *Բ. Լազարևիչը* և *Բ. Կոխնովիչը*⁴, ուսումնասիրելով պարենամթերքի կենտրոնացված ֆոնդերի գործարկման միջազգային փորձը, առաջարկել են

¹ Տե՛ս **Алтухов А. И.** Зерновое хозяйство РФ: Современные тенденции развития / Ульяновск: УлГТУ, 2008, 151 էջ:

² Տե՛ս **Сидоренко О. В.** Экономическое обоснование зонального размещения производства зерновых культур в зависимости от природно-климатических условий региона // Вестник аграрной науки, 2018, №1(70), էջ 81-87:

³ Տե՛ս **Алтухов А. И.** Стратегия развития зернопродуктового подкомплекса – основа разработки схемы размещения и специализации зернового производства в стране // Вестник КГСУ, №5, 2018, էջ146-152:

⁴ Տե՛ս **Лазаревич И., Кохнович И.** Зарубежный опыт функционирования централизованных фондов продовольствия//Аграрная экономика, 1/2022, էջ 84:

ստեղծել պարենամթերքի պետական պահուստային ֆոնդեր: Նրանք առանձնակի կարևորություն են տվել հատկապես ԵԱՏՄ անդամ երկրներին (բացառությամբ Հայաստանի, քանի որ այստեղ գյուղմթերքների պետական գնումներ չեն կատարվում): Հացահատիկի պահուստային ֆոնդերի ստեղծման անհարժեշտությանն են անդրադարձել նաև Ս. Վ. Տրուֆանովան⁵, Ա. Ա. Յվիրկոն⁶, Ս. Ն. Շիրոկովը, Ի. Ռ. Տրուշկինան⁷ և այլք:

Չնայած հացահատիկի շուկայի հիմնախնդիրների լուծման վերաբերյալ բազմաթիվ հետազոտություններին և լուսաբանումներին՝ բավականաչափ ուշադրության չի արժանացել ֆուրաժային հատիկի արտադրության և ցանքատարածությունների օպտիմալացման թեման անասնաբուժական մթերքների արտադրության ավելացման համատեքստում:

Վերլուծություն: Անասնաբուծությունը Հայաստանի Հանրապետությունում գյուղատնտեսության առանցքային ճյուղերից մեկն է: 2021 թվականին հանրապետությունում անասնաբուծությունից ստացվել է 463.6 մլրդ դրամի համախառն արտադրանք, որը հանրապետության գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի 49.7%-ն է: Հարկ է նշել, որ 2006 թ. համեմատ գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքն ավելացել է 67.8%-ով, մինչդեռ անասնաբուծության համախառն արտադրանքը նույն ժամանակահատվածում ավելացել է 2.3 անգամ: Այս ձեռքբերումներով հանդերձ՝ անասնաբուծությունն այսօր անկումային փուլում է: Ըստ ՀՀ ՎԿ տվյալների՝ 2021 թ. խոշոր եղջերավորների (ԽԵԱ) գլխաքանակը մեկ տարվա ընթացքում կրճատվել է 9%-ով (կովերինը՝ 7%-ով, խոզերինը՝ 17%-ով, իսկ ոչխարներինը՝ 1%-ով) (տե՛ս գծ. 1):

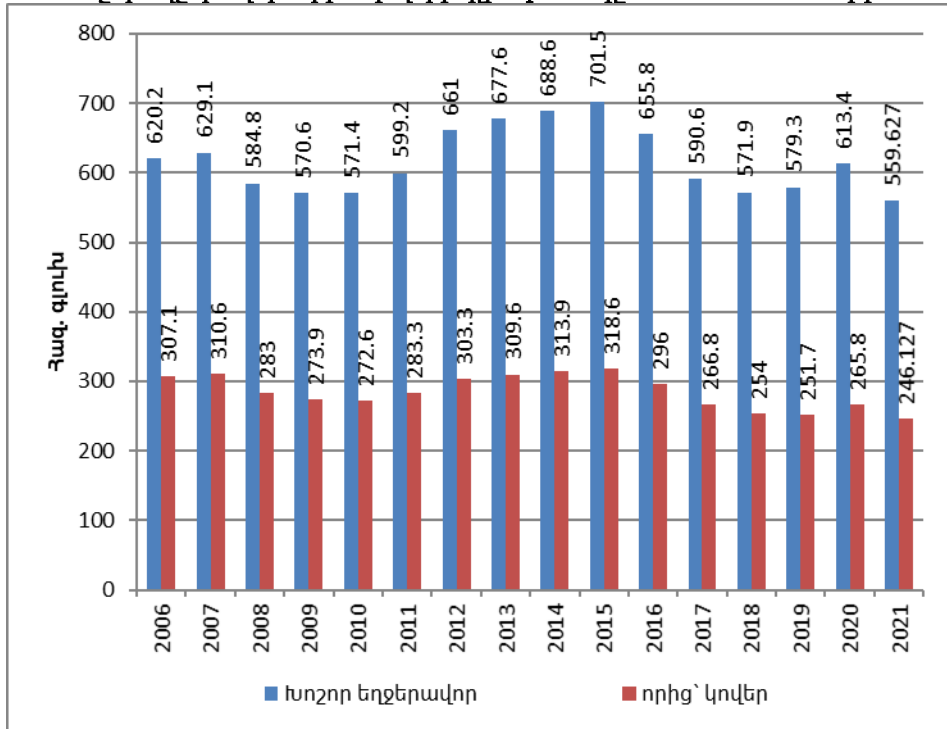
Անասնագլխաքանակի ժամանակային շարքի ուսումնասիրությունից պարզվել է, որ վերջին 16 տարում խոշոր եղջերավորների գլխաքանակը կրճատվել է 9.8%-ով կամ 60.57 հազ. գլխով՝ հասնելով իր նվազագույնին: Նույն ժամանակահատվածում կովերի գլխաքանակը կրճատվել է 19.85%-ով կամ 61.0 հազ. գլխով: Այս հանգամանքը բացասաբար է անդրադարձել վերարտադրության գործընթացի վրա՝ դժվարացնելով խոշոր եղջերավոր անասունների գլխաքանակի վերականգնումը: Ի տարբերություն տավարաբուծության՝ խոզաբուծությունում և թռչնաբուծությունում նկատվում է գլխաքանակի որոշակի աճ՝ համապատասխանաբար 9 և 13%-ով:

⁵ Տե՛ս **Труфанова С. В.** Формирование и использование резервных фондов зерна в системе государственного регулирования зернового рынка // Известия Байкальского государственного университета: 2007, №5 (55), էջ 80-82:

⁶ Տե՛ս **Цвырко А. А.** Обоснование формирования и использования страхового фонда продовольственного зерна Орловской области // Вестник ФГОУ ВПО МГАУ, №7, 2009, էջ 81-83:

⁷ Տե՛ս **Широков С. Н., Трушкина И. Р.** Подходы к оценке объемов производства и потребности в зерне и обеспечение продовольственной безопасности государства // Международный сельскохозяйственный журнал, 2021, том 64, № 4 (382), էջ 50-54:

Խոշոր եղջերավորների և կովերի գլխաքանակը ՀՀ-ում, 2006-2021 թթ.⁸

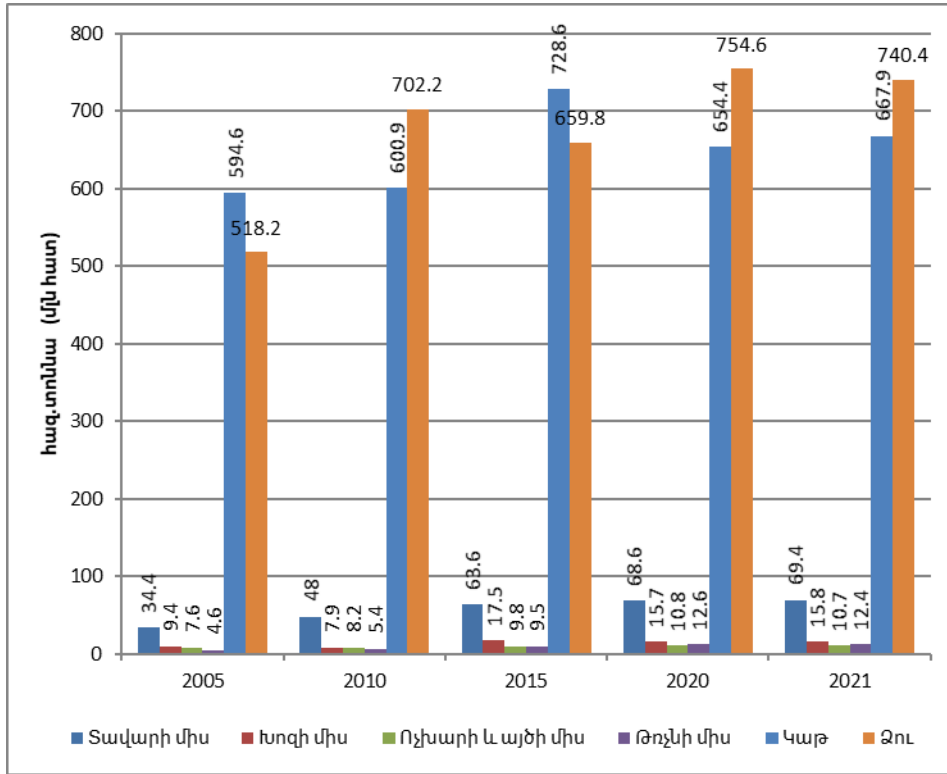

Անասնաբուծությունում որոշ դրական տեղաշարժեր կան մթերատվության բարձրացման և անասնաբուծական մթերքների արտադրության ծավալների ավելացման ասպարեզում: 2020 թ. մեկ կովի տարեկան միջին կաթնատվությունը կազմել է 2398 կգ՝ 2009 թ. 1890 կգ դիմաց (26.9%-ով բարձր): Այնուհանդերձ, խոշոր եղջերավոր կենդանիների տոհմասելեկցիոն աշխատանքների բարելավմամբ հանդերձ՝ կովերի միջին կաթնատվությունը տարիներ շարունակ տատանվել է 2000-2030 կգ սահմաններում, մինչդեռ տավարաբուծության ժամանակակից տեխնոլոգիաները և բարձր մթերատու ցեղերի գենոֆոնդի օգտագործումը հնարավորություն են ընձեռում ստանալու տարեկան առնվազն 4000-5000 կգ կաթ: Մսի արտադրության նպատակով աճեցվող կենդանիների կենդանի զանգվածը չի գերազանցում 320 կգ, մինչդեռ մսի համար բոված տավարը հնարավոր է իրացնել 450 կգ և բարձր կենդանի զանգվածով:

Չնայած անասնագլխաքանակի անկման միտումներին, մթերատվության ցուցանիշների բարձրացմամբ պայմանավորված՝ հետազոտվող ժամանակաշրջանում արձանագրվել է անասնաբուծական մթերքների արտադրության աճ, բայց 2015 թ. համեմատ այն ունի կրճատման միտում (տե՛ս գծապատկեր 2):

⁸ Տե՛ս Պարենային ապահովություն և աղքատություն, 2008 թ., էջ 57-60, 2012 թ., էջ 49-53, 2015 թ., էջ 54-58, 2018 թ., էջ 54-58, 2022 թ., էջ 50-54, ՀՀ ՎԿ:

Անասնաբուժական մթերքների արտադրության ծավալը ՀՀ-ում, 2005-2021 թթ.⁹

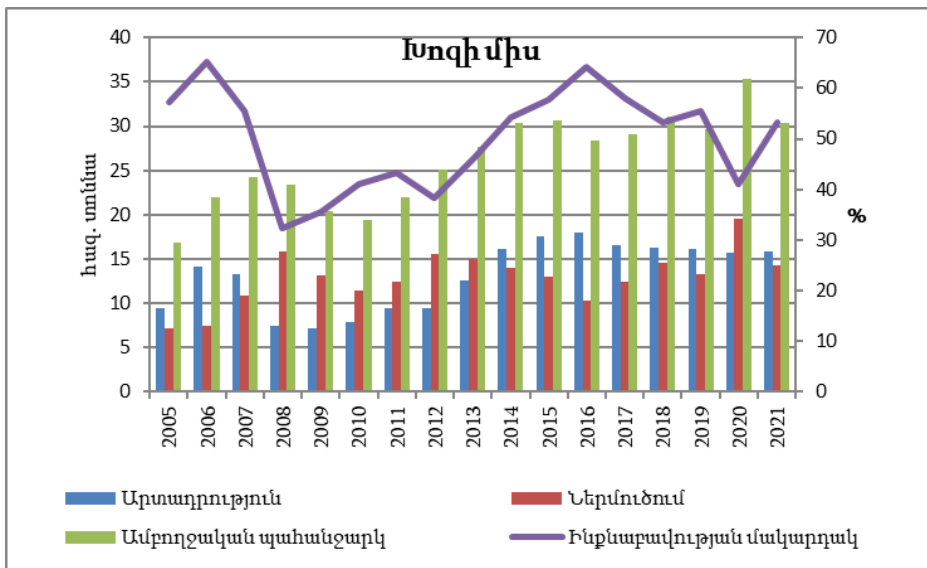
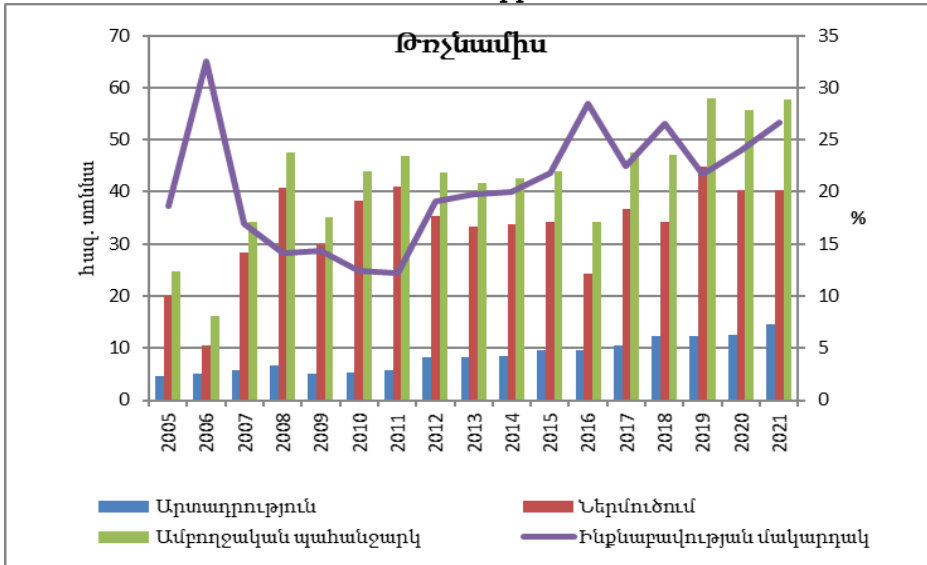

2005-2015 թթ. ժամանակահատվածում անասնաբուժական բոլոր մթերքների արտադրության ծավալները նկատելիորեն ավելացել են: Մասնավորապես, 2005 թ. համեմատ 2015 թ. տավարի մսի արտադրության ծավալն ավելացել է 85, խոզի մսինը՝ 86, ոչխարի մսինը՝ 29, թռչնի մսինը՝ 106, կաթինը՝ 23, ձվինը՝ 27%-ով: Սակայն 2021 թ., անասնազլխաքանակի կրճատմամբ պայմանավորված, խոզի մսի արտադրության ծավալը 2015 թ. համեմատ նվազել է 9.7, կաթինը՝ 8.3%-ով, իսկ թռչնաբուժական մթերքներինը ավելացել է թռչնամսինը՝ 30.5, ձվինը՝ 6.3%-ով: Այնուհանդերձ, անասնաբուծությունից ստացվող համախառն արտադրանքի ներկայիս ծավալները չեն կարող բավարարել հանրապետության ազգաբնակչության պահանջները: Ակնհայտ է, որ ՀՀ-ում մսի, հատկապես թռչնամսի և խոզի մսի արտադրության ու սպառման ծավալների տարբերությունն ապահովվել է ներմուծման հաշվին: Մասնավորապես, ՀՀ ՎԿ տվյալների համաձայն թռչնամսի ամբողջական առաջարկի մեջ ներմուծման մասնաբաժինը մշտապես գերազանցել է ներքին արտադրության ցուցանիշը (միջինը 4 անգամ) (տե՛ս գծապատկեր 3):

⁹ Տե՛ս ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը, 2021թ. հունվար-դեկտեմբեր, էջ 308, ՀՀ ՎԿ:

Գծապատկեր 3

Թռչնամսի և խոզի մսի արտադրության, ներմուծման, ամբողջական պահանջարկի ծավալները և ինքնաբավության մակարդակը ՀՀ-ում, 2005-2021 թթ.¹⁰

Թռչնամսի գծով ներմուծում/արտադրություն հարաբերակցության ամենաբարձր մակարդակը արձանագրվել է 2011 թ. (7.2 անգամ), իսկ

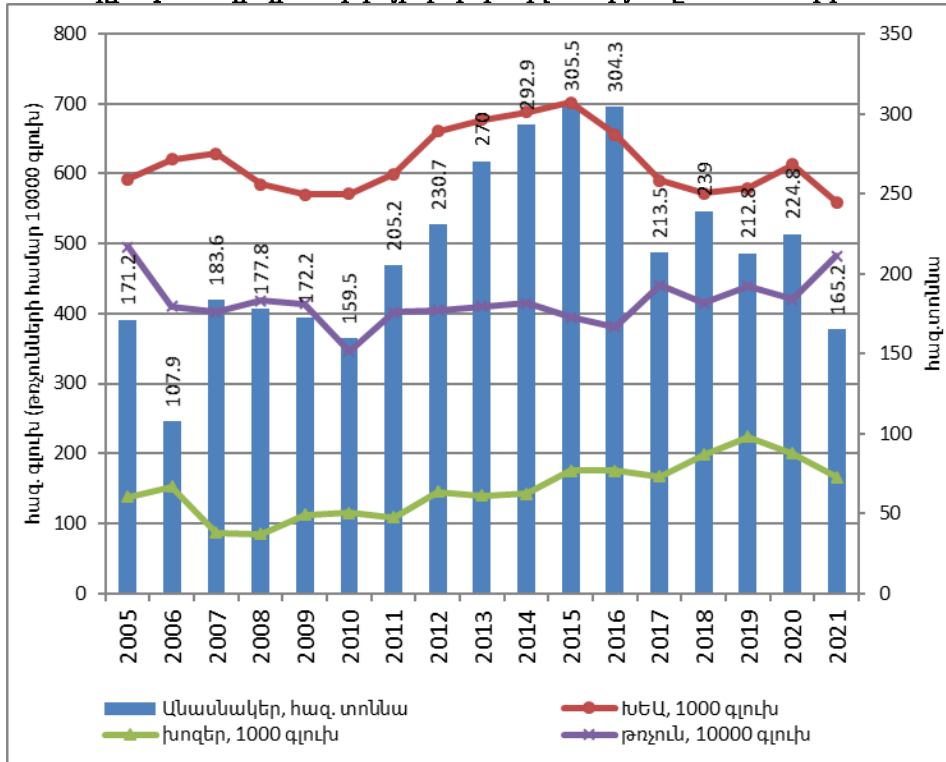
¹⁰ Տե՛ս Պարենային ապահովություն: ՀՀ ազգային պարենային հաշվեկշիռներն ըստ պարենային ապրանքատեսակների, ցուցանիշների և տարիների, https://statbank.armstat.am/pxweb/hy/ArmStatBank/ArmStatBank__7%20Food%20Security/FS-1-2021.px/?rxid=9ba7b0d1-2ff8-40fa-a309-fae01ea885bb

ամենացածրը՝ 2016 թ. (2.5 անգամ): 2021 թ. ներմուծման ծավալները գերազանցել են արտադրության ծավալները 2.8 անգամ՝ ապահովելով ամբողջական պահանջարկի 70%-ը: Խոզի մսի գծով ներմուծումից կախվածության ցուցանիշները համեմատաբար ցածր են. ամբողջական առաջարկի մեջ խոզի մսի ներմուծման մասնաբաժինը տատանվել է 36.3-67.5%-ի սահմաններում: Ներմուծում/արտադրություն հարաբերակցության ամենաբարձր մակարդակը արձանագրվել է 2008 թ. (111%), իսկ ամենացածրը՝ 2016 թ. (57.2%): Այլ կերպ՝ ներմուծումն ապահովել է խոզի մսի ամբողջական առաջարկի շուրջ 50%-ը: Ուսումնասիրություններից պարզվել է, որ ներմուծումը անասնաբուժական մյուս մթերքների ապրանքային ռեսուրսների ձևավորման գործում էական դեր չի խաղում, և ներմուծումից կախվածության մակարդակը համեմատաբար ցածր է: 2005-2021 թթ. միջին տվյալներով՝ տավարի մսի և կաթի ներմուծման ծավալները կազմել են ամբողջական պահանջարկի շուրջ 14.7-15%-ը, իսկ ինքնաբավության մակարդակը՝ 85.0-87.0%, ձվի դեպքում՝ համապատասխանաբար 1.4% և 99%: Բերված տվյալները վկայում են, որ անասնաբուժական ճյուղում անհրաժեշտ է ավելացնել խոզի և թռչնամսի արտադրությունը:

Հայաստանի Հանրապետությունում անասնաբուծության վարման ինտենսիվացման հիմնական խոչընդոտը անասնակերի հարցն է: Ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ 2005-2021 թթ. հանրապետության ընդհանուր ցանքատարածությունները կրճատվել են 31.5%-ով, այդ թվում՝ հացահատիկային մշակաբույսերինը՝ 40.4, կերային մշակաբույսերինը՝ 12%-ով: Իսկ հացահատիկի համախառն բերքը կրճատվել է 37.9, վերամշակված չոր խոտի զանգվածը՝ 40%-ով: Այդ միտումները հատկապես նկատելի են 2018-2020 թթ.: Նախկինում ևս անասնակերով ապահովվածության խնդիրներ եղել են, այդ թվում՝ ամառային հեռավոր արոտավայրերի օգտագործման հաշվին: Սակայն 2020 թ. Արցախյան 44-օրյա պատերազմից հետո անասնաբուծության համար նոր ու բազում մարտահրավերներով իրավիճակ է ստեղծվել:

Ադրբեջանին սահմանամերձ շրջանների արոտավայրերը դարձել են վտանգավոր և փաստացի անօգտագործելի: Դա բացասաբար է ազդել անասունների կերի ռացիոնի կազմի վրա, որտեղ գերակշռող են դարձել համակցված կերերը: Այլ կերպ՝ անասնաբուծություն վարելու համակարգը ներկայումս հատիկատար կողմնորոշման է: Մեր հաշվարկներից պարզվել է, որ ներքին սպառման ծավալում ֆուրաժային հացահատիկի տեսակարար կշիռը կազմում է 20-27%, իսկ առանձին տարիների նաև 30-33%: Ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ կերի նպատակով օգտագործվող հացահատիկի ծավալի և անասնագլխաքանակի փոփոխության միջև կա ուղիղ համեմատական կախվածություն, որն ավելի ուժեղ է արտահայտված խոզերի և թռչունների պարագայում (տե՛ս գծապատկեր 4):

Ֆուրաժային հացահատիկի օգտագործման և ԽԵԱ, խոզերի ու թռչունների գլխաքանակի դինամիկայի փոխկապվածությունը 2005-2021 թթ.¹¹

Գծապատկեր 4-ից երևում է, որ 2005-2010 թթ. ֆուրաժային հատիկի ծավալները նվազել են 11.7 հազ. տոննայով: Նույն ժամանակահատվածում խոշոր եղջերավորների գլխաքանակը կրճատվել է 3.5, խոզերինը՝ 16.5, թռչուններինը՝ 30.1%-ով: 2011-2015 թթ., անասնազխաքանակի ավելացմամբ պայմանավորված, նկատվում է անասնակերի նպատակով օգտագործվող հացահատիկի ծավալների ավելացում 100.3 հազ. տոննայով: Այնուհետև, սկսած 2016 թ. ֆուրաժային հատիկի ծավալները կտրուկ նվազումը ուղեկցվել է անասնազխաքանակի կրճատմամբ:

Հացահատիկի՝ որպես համակցված կերի հիմնական բաղադրիչի օգտագործման համատեքստում անհրաժեշտ է հաշվի առնել դրա գնային հարաբերակցությունը ֆուրաժային այլ մշակաբույսերի գների համեմատ: Այսպես, գծ. 4-ից երևում է, որ 2005-2010 թթ. ֆուրաժի նպատակով հացահատիկի օգտագործման ծավալները 171.2 հազ. տոննայից կրճատվել են՝ հասնելով 159.5 հազ. տոննայի: Դա առաջին հերթին

¹¹ Տե՛ս Պարենային ապահովություն: ՀՀ ազգային պարենային հաշվեկշիռներն ըստ պարենային ապրանքատեսակների, ցուցանիշների և տարիների, https://statbank.armstat.am/pxweb/hy/ArmStatBank/ArmStatBank___7%20Food%20Security/FS-1-2021.px/?rxid=9ba7b0d1-2ff8-40fa-a309-fae01ea885bb

պայմանավորված էր համակցված կերի համեմատաբար ցածր գնով. 2011 թ. ցորենի գինը 139 դրամ/կգ էր, գարու գինը՝ 145 դրամ/կգ, իսկ համակցված կերինը՝ 127 դրամ/կգ: 2015 թ. սկսած՝ համակցված կերերի գինը աստիճանաբար բարձրացել է, և 2021 թ. այն կազմել է 154 դրամ/կգ, իսկ ցորենի և գարու գինը՝ 150 և 149 դրամ/կգ:

Համակցված կերի հիմնական բաղադրիչի հացահատիկի ինքնաբավության ցածր մակարդակը երկիրը պահում է կախյալ վիճակում, և համաշխարհային շուկայում ցանկացած բացասական զարգացում անխուսափելիորեն ազդում է ներքին շուկայի վրա: Կորոնավիրուսային համավարակը, ռուս-ուկրաինական հակամարտությունը, արտաքին առևտրի մի շարք սահմանափակումներ հանգեցրել են պարենային ապրանքների, այդ թվում հացահատիկի գնի կտրուկ բարձրացման: 2022 թ. սեպտեմբերին Պարենի և գյուղատնտեսության կազմակերպության (ՊԳԿ) հացահատիկային մշակաբույսերի գնային ինդեքսը կազմել է միջինը 147.8 միավոր, ինչը նախորդ ամսվա համեմատ աճել է 1.5%-ով, իսկ 2021 թ. միննույն ցուցանիշից բարձր է 11.2%-ով, իսկ 2020 թ. նկատմամբ՝ 43.4%-ով¹²: Հացահատիկային մշակաբույսերից ցորենի միջազգային գինը սեպտեմբերին բարձրացել է 2.2%-ով, իսկ նախորդ տարվա միննույն ցուցանիշի համեմատ՝ 56.2%-ով: Ֆուրաժային հատիկի համաշխարհային գները սեպտեմբերին աննշան աճել են՝ 0.4%, ընդ որում եգիպտացորենի գները մնացել են գրեթե անփոփոխ (քանի որ ԱՄՆ դոլարի ամրապնդմամբ չեզոքացվեց սպասվելիք առաջարկի դեֆիցիտի ազդեցությունը), գարու միջազգային գները իջել են 3%-ով (Ավստրալիայում և ԱՄՆ-ում սպասվող բարձր բերքով պայմանավորված), իսկ սորգոյի գինը բարձրացել է 13.2%-ով (ԱՄՆ-ում արտադրության ծավալների կրճատմամբ պայմանավորված):

Պարենային և ֆուրաժային հացահատիկի գների նման միտումները չեն կարող բացասաբար չանդրադառնալ հացահատիկ ներմուծող երկրների, մասնավորապես Հայաստանի Հանրապետության վրա: Պետք է նկատի առնվի նաև, որ պարենային ճգնաժամի պայմաններում առաջնային բավարարվում է վճարունակ երկրների պահանջարկը, իսկ ցածր վճարունակներին առաջարկվում է մատչելի, սակայն ցածր որակական հատկանիշներով հացահատիկ¹³: Ուստի անխուսափելի է դառնում ներքին ռեսուրսների մոբիլիզացման և նորամուծական տեխնոլոգիաների ներդրման շնորհիվ հացահատիկի ինքնաբավության մակարդակի բարձրացումը: Այս համատեքստում կարևոր դեր ունեն նաև ոլորտի պետական կարգավորման նոր ռազմավարության մշակումը և հացահատիկի արտադրության պետական աջակցության միջազգային փորձի ներդրումը:

¹² Տե՛ս <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/ru/>

¹³ Տե՛ս **Ս. Մ. Ավետիսյան**, ՀՀ պարենային անվտանգության հրատապ խնդիրներ, Եր., Տնտեսագետ, 2014, էջ 41:

Եզրակացություն: Ուսումնասիրելով ՀՀ-ում հացահատիկի արտադրության ծավալների անկումը, հացահատիկի և դրա հետ ուղղակիորեն փոխկապակցված անասնաբուծության ճյուղերի ճգնաժամային վիճակը, ինչպես նաև հաշվի առնելով այլ երկրներից, մասնավորապես ՌԴ-ից և Ուկրաինայից հացահատիկի գծով Հայաստանի պարենային մեծ կախվածությունը, ՀՀ գործող կառավարության՝ ոլորտը կարգավորելու քաղաքականության անարդյունավետությունը՝ անհրաժեշտ ենք համարում պետության ակտիվ միջամտություն և ագրարային քաղաքականության որոշ դրույթների վերանայում: Մասնավորապես, նպատակահարմար է, որ պետությունը ստանձնի այն գործառույթները, որոնք չի կարող իրականացնել շուկան, ստեղծի տնտեսական միջավայր, որը կնպաստի, որ համայնքների, առանձին տնտեսությունների ներուժային հնարավորությունները լիարժեք դրսևորվեն, ապահովվեն մակրո- և միկրոմակարդակի նպատակները, պաշտպանվեն հացահատիկ արտադրողների և սպառողների շահերը, զարգանան արտադրական ու սոցիալական ենթակառուցվածքները, որոնք հետագայում կձևավորեն հացահատիկային կլաստերները:

Կարևորելով ՀՀ պարենային անվտանգությունը, գյուղական համայնքների կայուն զարգացումը, ՀՀ մրցունակության բարձրացումը համաշխարհային գյուղատնտեսական շուկայում, ինչպես նաև հաշվի առնելով գյուղատնտեսության ոլորտում ՀՀ բնակչության զբաղվածության տեսակարար մեծ կշիռը (զբաղվածների շուրջ 31-33%)՝ առաջնահերթ քայլերից մեկը պետք է լինի գյուղատնտեսության նախարարության վերականգնումը: Վերջինս, հաշվի առնելով հանրապետության ռեսուրսային հնարավորությունները և պարենային անկախության շեմը, պետք է ներդնի հացահատիկի պետական պատվերի կառուցակարգ՝ սահմանելով հացահատիկային մշակաբույսերի առանձին տեսակների արտադրության ու բաշխման չափաքանակները: Դրանք հետագայում մասնագիտացված համայնքների ու տնտեսությունների հետ պայմանագրեր կնքելու հիմք կդառնան:

Կարևոր միջոցառումներից է գյուղատնտեսության նախարարությանը կից հացահատիկի հանձնախմբի (կամ վարչության) ստեղծումը, որի կազմում նպատակահարմար է ներգրավել փորձագետների, գիտնականների և ֆերմերների՝ ամրապնդելով պետություն-գիտություն-տնտեսություն փոխհամագործակցությունը: Հանձնախմբի գործառույթները պետք է լինեն մասնագիտացված համայնքներում և տնտեսություններում պարենային ու ֆուրաժային հացահատիկի արտադրության և իրացման գործընթացների վերահսկումն ու կազմակերպումը, հացահատիկի շուկայի իրավիճակի, աշխարհաքաղաքական իրադարձությունների, գների տատանումների և սպասվելիք արդյունքների վերլուծությունը, պետական աջակցության ծրագրերի վերահսկումը, դրանց պարբերաբար բարելավումը: Կարևոր է նաև խթանել հացահատիկային գո-

տիների նախընտրելի մասնագիտացումը: Դրա մշակած գործիքակազմը պետք է լինի չափազանց ճկուն, համակարգված, գյուղատնտեսական տարբեր գոտիների, համայնքների, մշակվող հացահատիկի կոնկրետ սորտերի նկատմամբ պետք է ցուցաբերվի տարբերակված մոտեցում, յուրաքանչյուր իրավիճակի համար պետք է մշակվի գործողությունների տարբեր սցենարներ: Հանձնախմբի կարևոր գործառույթներից պետք է լինի նաև երաշխավորված կամ գրավային գների սահմանումը՝ տարբերակված և ճկուն: Օրինակ՝ նախապատվելի մարզում (կամ համայնքում) հացահատիկի կոնկրետ սորտի մշակության համար սահմանել ավելի բարձր երաշխավորված գին, քան մնացած մարզերի տնտեսավարողների համար: Դա կխթանի տվյալ մարզում (կամ համայնքում) հացահատիկի կոնկրետ տեսակի մասնագիտացման խորացումը:

Մեր գնահատումներով՝ եթե հանձնախումբը արդյունավետ կիրառի կարգավորման ու վերահսկողական գործառույթները, ապա կապահովվի հացահատիկային մշակաբույսերի համախառն արտադրանքի ավելի քան 10-15% աճ կամ միջինացված գներով արտահայտված շուրջ 3900.0 մլն դրամի արտադրանք: Եթե դա համադրենք 9-10 անդամից բաղկացած հանձնախմբի պահպանման ծախսերի հետ (շուրջ 40.0 մլն դրամ), ապա այն, որ այդ ծախսերը կփոխհատուցվեն, ակնհայտ է:

Հետազոտությունները ցույց են տվել, որ հացահատիկի արտադրության տնտեսական արդյունավետությունը և հացահատիկի որակը մեծապես պայմանավորված են արտադրության կենտրոնացման մակարդակով, մասնագիտացման աստիճանից և ինտենսիվացումից: Ուստի, հաշվի առնելով հացահատիկային առանձին մշակաբույսերի մշակության առանձնահատկությունները, տարածաշրջանների արտադրական ու բնակլիմայական ներուժը, հողի ֆիզիկամեխանիկական կազմը, ենթակառուցվածքների առկայությունը, լոգիստիկ ապահովվածությունը, անհրաժեշտ է ձևավորել հացահատիկային գոտիներ՝ ընդգրկելով խոշոր տնտեսությունները, չմշակվող հողերը, ինչպես նաև մարզերի տրամադրության տակ գտնվող չօգտագործվող հողերը: Արտադրության կենտրոնացումը, հողատարածքների խոշորացման միջոցով ցանքատարածությունների ընդլայնումը, տնտեսության մեկ հողակտորում հացահատիկի մշակության կենտրոնացումը հնարավորություն կտան կիրառելու նորագույն տեխնոլոգիաներ, ավելի արդյունավետ օգտագործելու բարձր արտադրողական տեխնիկան և դրա հիման վրա բարձրացնելու արտադրության արդյունավետությունը և հացահատիկի որակը:

Առաջարկվող միջոցառումների չորրորդ դրույթով նախատեսվում է ձևավորել պարենային և ֆուրաժային հացահատիկի պահուստային ֆոնդ պետական գնումների կամ ապրանքային ինտերվենցիայի միջոցով: Պարենային հացահատիկի պահուստային ֆոնդը հնարավորություն կտա համալրելու ֆուրաժային հացահատիկի պաշարները, ինչ-

պես նաև նպաստելու շուկայի կայունությանը: Ֆուրաժային հացահատիկի պահուստային ֆոնդը հնարավորություն կտա անասնապահական տնտեսություններին (ավելի կոնկրետ խոզաբուծական և թռչնաբուծական) ապահովագրվելու անկանխատեսելի կլիմայական ռիսկերից, ֆուրաժային հացահատիկի արտադրության և իրացման գործընթացների կտրուկ տատանումներից, ներկրմամբ պայմանավորված բազմաթիվ ռիսկերից, ինչպես նաև ֆուրաժային հատիկի շուկայում-ապահովել տնտեսական կայունություն:

ВАРДАН АЛЕКСАНИЯН, ДАВИД ОГАННИСЯН, АЛВАРД МАТИНЯН, АБРААМ ГУКАСЯН – *Возможности расширения производства продовольственного и фуражного зерна в контексте продовольственной безопасности Республики Армении.* – Производство зерна имеет стратегическое значение с точки зрения продовольственной и национальной безопасности РА, поэтому проблемы производства зерна всегда находились в центре внимания государства. В статье проанализированы тенденции развития животноводства в 2005-2021 гг., на долю которого приходится более 50% валовой сельскохозяйственной продукции РА, уровень производства кормов, проблемы формирования системы развития животноводства с зерновой направленностью, где в кормовом рационе преобладает комбикорм.

Сельское хозяйство сталкивается с двумя важными проблемами: расширить собственное производство продовольственного и фуражного зерна. В этой дилемме приоритет должен отдаваться продовольственному зерну, из которого по назначению используется только 10% от общего запаса. Однако не следует игнорировать необходимость расширения производства фуражного зерна, так как последнее является важным фактором производства продукции животноводства.

В статье предложено пересмотреть положения аграрной политики и разработать комплекс инструментов, с помощью которых можно будет стимулировать зерновое производство. В частности, предлагалось установить обязательный госзаказ для сельского хозяйства, а также пересмотреть структуру прямых субсидий, защитить производителей от ценовых колебания и обеспечить их стабильные доходы.

Ключевые слова: *животноводство, обеспеченность кормами, фуражное и продовольственное зерно, аграрная политика, стимулирование производства зерна, комиссия зерна, квота*

Исследование выполнено при финансовой поддержке РФФИ и КН РА в рамках научного проекта № 20-510-05020\20 (№ 20RF-054)

VARDAN ALEKSANYAN, DAVIT HOVHANNISYAN, ALVARD MATINYAN, ABRAHAM GHUKASYAN – *The Opportunities for Expanding the Production of Food and Fodder Grain in the Context of Food Security of the Republic of Armenia.* – The production of grain has strategic importance from the point of view of ensuring the food security and national security of the Republic of Armenia, therefore, the problems of its production have always been in the center of attention of state.

The article analyzes the development trends of animal husbandry in 2005–2021 which provides more than 50% of the gross agricultural output of the RA, the state of feed production, the predominance of combined feed in the feed ration and the issues of formation of a grain-oriented animal husbandry management system.

Agriculture is facing two important problems: to expand its own production of food and fodder grain. In this dilemma, food grain should have priority, as only 10% of the total demand is used as intended. However, should not be ignored the need to expand fodder grain production, as it is an important factor in the production of livestock products.

The article suggests to revise the provisions of the agrarian policy and to develop a set of tools through which it would be possible to promote the production of grain. In particular, it was suggested to establish a mandatory state order for grain for agricultural farms, as well as to review direct subsidy structures to protect producers from price fluctuations and ensure their stable incomes.

Key words: *animal husbandry, feed security, fodder and food grain, agrarian policy, promotion of grain production, grain Committee, quota*

The research was carried out with the financial support of the Russian Foundation for Basic Research and the Science Committee of the RA within the framework of the scientific project No. 20-510-05020 \ 20 (No. 20RF-054)